

Kako se radala hrabrost

— Zapis o bokeljskim partizanima —

U to vrijeme njegovi ukućani nisu ga očekivali, mada su znali da će netko doći, da netko mora doći i uzeti hranu koja je danima ilegalno sakupljena među mještanima Risna za borce, Orjence, na položaju; a on je, Dušan, iznenada banuo baš u predvečerje toga zimskog hladnoga decembarskog dana ratne godine četrdeset i prve.

Susret sa sestrom i bratom u svojoj rođenoj, staroj, olinjalnoj kući, tu pod samim nosom talijanskih fašista, bio je bez naročita uzbuđenja i straha, nekako uobičajen, domaći i nadasve prislan, mada nekako čudno otuđen na pomisao da se mora kriti i drugačije raditi u ovim prilikama kada tuđin gazi i pritiska njegovom zemljom, njegovim radnim krajem. I stoga se on sam sebi činio nestvarnim i nekako duboko potištenim, pritisnut nečim nevidljivim, ali stalno prijetjećim. Bunio se gorčinom svoga postojanja i mislima otpora koje su rasle nevidencom, do tada nepoznatom snagom, da slomi neprijatelja ma gdje se s njime susreo, jer na svome on se osjećao najjačim, neuništivim.

I to ga je osjećanje smirivalo, ublažavalo umor i razgonilo teške slutnje goloj osamljenosti. Da mora iz svoje kuće otići, otići što prije, rekli su mu ukućani, dodavši da ga traže fašisti kao odmetnika i bandita. U svojoj gorčini bio je svijestan da se ovako sam ne bi mogao othrvati tim pogrdama koje su pritisle cijelu Boku i njegov Risan, pa čak i taj njegov, rođeni, Vitoglav. Ima ih kao pljeve. Na sve strane. Tu oni imaju topove, tvrđave, brodove i sva ostala čuda ratne tehnike; a on nema ništa osim volje koja ga nosi i uzdiže na krilima ustanka.

Od početka rata u Boki su, čini se, ispalili više metaka, granata, bombi no što ima kamenja u tim golim brdima. I krešu danju i noću. To on vidi i zna, hoće da unište »ribele«; ali on je čvrsto riješen da im u ruke može pasti samo mrtav. Može biti da u toj svojoj procjeni on sebe i vara, pomišljajući na zasjede i druge čudne okolnosti koja svakoga mogu dovesti u iskušenje, pa i njega.

— Što si se, Dušane, tako zamislio? — zapita ga sestra, čeprkajući nešto oko ognjišta — U Moran li si?

— Ništa! — tiho i ljutito, prijetjećim tonom izusti on kao u nekom snu, a bio je u stvari sav zanesen situacijom u kojoj se nalazio.

— Hajde, hajde, nešto založi, gladan si!

— Pa daj nešto — reče Dušan — samo brzo, jer ja ne volim ta otezanja, mazanja, to ti, sestro, dobro znaš. U cik zore ja moram s tim rancem hrane otići i stići u planinu, gore poviše Ubala. Tamo me drugovi čekaju, a put je dug, težak, vrazji, snijeg... ali moram. Ima li soli u rancu? Soli nam fali.

— Ima nešto malo.

— E, to traže drugovi u četi. Fali soli, a ima nešto malo krtole, kukuruza, a nađe se još ponešto hrane, ali slabo...

I Dušan je gledao u ugao, u onaj ranac nabijen nekom hranom, pa kad ga je pokušao podići ranac je bio podosta težak, ali šta je tu je, zaključio je on zagledajući sestru koja je još uvijek nešto čeprkala oko ognjišta.

— Ne brini, — glasnu se brat — Pomoći ćemo ti mi, a tu je i Radovan... Sve će biti... Ta naša čeljad, znaš, u Risnu i ode dali su i od svoga posljednjeg zalagaja. I još će dati za našu borbu... A, brate moj, kako ti fašisti zulume čine: mlate čeljad, tuku, apse, pa zidove kuća ošporkali crnim slovima... Kažu da svukuda piše »Vinceremo«, a ja pitao šta im to znači, a onaj

mi naš jedan tiho reče da to znači nešto kao »Probićem«, a sva se u sebi smije, pa se i ja onako stao smijati, mada mi nije do smijeha. Ruga li se, šta li, mislim ja... A onda kod podizanja zastave, tamo ispred barake gdje se ulogorila vojska, svako mora da stane ako se samo tu slučajno zatekne, a oni sviraju, pa opet oni njihovi stražari lupaju nogama i dižu prašinu i tako podižu svoju zastavu, onu šarenu krpu, šta da vidiš... To ti je kao u nekom cirkusu, gluposti čine, a ne smiješ se rugati, đavola. Nekog mulca, kažu, ufatili će im se ruga, pa mu oni čas rebra pretukli...

— A kažeš: ima ih pun Risan?

— Pun kao šipak... Više vojske, fašista, no čeljadi, bar duplo. I stalno odnekud dolaze. Kažu da se sprema napad na »ribele«. I sve nešto kanocalima gledaju gore — u brda, u planinu. Doturaju topove, tenkove, vuku kare, konje, maršuju u prašini; sve se praši. Dan i noć lubardaju. Prijete, orgijaju...

— Da — reče Duan. Bili su već krenuli pa ih naši, Orjenci, opučili niz brdo... Nosili su i mrtve i ranjene. I bježali... I cpet će biti tako, tako sve dok ih ne potjeramo...

— Ali kada će to biti?

— Neće brzo, ali će biti, sigurno će biti... Treba samo izdržati ovo čudo, ovu borbu... Tako govori Nikola, naš komesar... On zna što govori... njemu vjeruju drugovi, vole ga...

I Dušan je sa zanosom, sa srcem govorio o Nikoli Burkoviću, komesaru Orjenskog bataljona i divio se njegovim i riječima i djelu. I koliko je on svakome radniku i seljaku u Boki prirastao za srce. Njegova plemenitost i skromnost podstiče i pokreće snage naroda Boke... On je pravi komunist...

Ukućani su ga upitali:

— A kad ćeš vidjeti Nikolu?

— To ne znam; on je u štabu bataljona. Ima mnogo posla. Putuje na sastanke na položaju. U bataljonu, pak, saziva sastanke, organizuje rad i borbu; pozivaju ga i u odred. Mora svukuda da stigne — šta ja znam... Tumači borcima ciljeve naše borbe i kako u najtežim časovima treba izdržati... Sve se mora izdržati za pobjedu koja je sigurno naša, pa ma kako teško bilo. U to sam ja čvrsto uvjeren...

— Još ništa nisi založio — prekide ga sestra — tiskajući mu u ruke komad kruha i sira, a onda ga stide ispitivački zagledati. Pa i gaće su ti, Dušane, isparane — primijeti sestra. Hoćeš li da ti ja to zakrpiim ili da uzmeš one druge, znaš, one stare od fustanja?

— Ma pusti, sestro — reče Dušan — Izdržat ću ja i s ovim krpama, a ti pripazi na sebe...

Dušana Maleševića savladao je umor, a duga, hladna zimska noć brzo je odmicala. U cik zore mora da udari bespućem, krzc gudure i snijeg i da se probije u planinu, tamo poviše Ubala i s tim rancem da stigne u svoju četu, među Orjence.

— Ma ajde, prilezi malo Dušane — reče sestra. Odmori se već malo... Vidim će ti se oči sklapaju... A de ćeš malo prileći? Ajde malo odmori se, Dušane, a mi ćemo to hrane spremi, dodati još malo soli... Sve će biti do zore.

— Znam de ću — sanjivo reče Dušan — Ti ne brini za mene, nego spakuj taj ranac i nabavi još soli, znaš. Sad ja samo o tome mislim. Ja ću se zavući u štalu, tamo, ponad kuće, a sa mnom može i Radovan. Samo znaš, ja nemam ništa od cruzja... cruzje je sve u četi, kod Orjenaca.

— I najbolje je noćiti tamo, u štali — složiše se ukučani, a Radovan reče da tamo u štali ni sam đavo ne bi došao na ideju da nešto traži, pretresa, brba u noći... Najčešće je tako da možeš biti i najsigurniji tamo, baš tamo, pod nosom neprijatelja — Fašisti gledaju u brda i tamo traže, tamo su se ustremili i njuhom i oružjem, silom.

I tako su se Dušan Malešević i Radovan Risterić u neko doba noći ušuljali u štalu. Štala je u stvari bila već poodavna oronula suhomedža s nagnutim, raspuklim zidinama, trošnim gredicama i naherenim šupljim krovom, puna promaje i decembarske zime. I oni su tiho i vješto odgurnuli ulazna vrata. Ušli. Krdo iznurenih, gladnih ovaca bilo je stjerano s planine proteklih dana i sabijeno tu, u štalu. Htjeli su ih seljaci sačuvati od zime i fašista. Ovce su, preživavajući, buljile i uplašeno se stale sabijati u uglove štale. Iznad ovaca, u štali, po gredicama, bilo je nabacano i nekoliko dasaka...

— Tako — šapne Dušan — Sad ćemo se popeti i opružiti, a čim svane, moramo s ono hrane zdimiti i stići u četu...

— Da — odvrati Radovan — ovdje će biti ugodno...

I oni, dva golobrada momka, brzo i lako su se popeli na daske prekrivši se starim čebetom. Tako su se udobno opustili, kao u nekom svom davno zaboravljenom krevetu. Nije im smetao zadah štale ni hladnoća. Noć je carevala. Nigdje nikoga. Pustoš. Oni su samo s vremena na vrijeme ponešto tiho čavrljali, osjećajući neodoljiv pritisak sna. San ih je osvajao.

— Jel' ti dobro — sanjivo prozbori Dušan.

— Davola je dobro.

— Izdržati — sanjivo doda Dušan, otežući otvrdle butine po goloj dasci, kao da nije osjećao tvrdoću ni najbolje u rebra i mišice, jer ga je teški fizički rad i neprekidno roncanje još kao dijete toliko očvrstlo, da se činilo da je ta daska na kojoj leži mekša od njegovih mišica. San ga je savladao pa nije već ni čuo šta mu je sašaptavao Radovan, ležeći uz njegov bok.

Ali još im se san nije bio ni valjano učvrstio kad u neko doba noći, u naletima hladna vjetra, začuše kao neko tupo pomicanje i struganje po pločniku oko štale. Možda im se to samo pričinja i oni načule uši da bolje prisluškuju. San ih ne vara. I oni su zurili u neku nedokučivu prazninu, u tamu. Ne, sluh ih ne vara. Koraci, koraci i opet samo koraci. Neko prikradanje. Struganje cokula o goli kameni pločnik uokolo štale i neko nerazumljivo mrmljanje s vremena na vrijeme.

— Ha — zastenje Radovan — Čuješ li?

Bio je uzbuđen kako se to u takvim okolnostima dešava. Lagano je stiskao Dušana za otvrdle miške. Osluškiavao je.

— Ni riječi — prošapne Dušan — To mogu biti oni...

— Čuješ kako gaze?

— Šta sad možemo... moramo se pritajiti...

— A ako smo već opkoljeni?

— Šta je tu je — promrsi Dušan — Ne miči se. Možda, možda neće baš ovamo na nas.

I šutjeli su kao zaliveni, osluškivali, prigušivali kašalj, a s vremena na vrijeme samo su se sporazumijevali zarivanjem prsti u mišice. Mislili su isto: kako izbjeći neprijatelju, ako na njih kojim slučajem nabasa, ako ih slučajno otkrije.

Tako opruženi na goloj dasci netremice su zurili u tamu iz koje je dopirala kao neka užasna prijetnja i sve ono nepoznato što ta prijetnja krije. I sad, kako se samo izvući? Sve će se ipak dobro završiti samo ako ne budu otkriveni. Ali u tim trenucima, mozak kao da je prestao da radi. Sačuvati prisebnost, pomišljao je Dušan i u mislima tražio načina kako izbjeći

ono najgore — zarobljavanje tu, u štali, kraj svoga rođenoga ognjišta. To se nipošto njemu ne smije dogoditi, zaključivao je u sebi, riješen da se do kraja bori. Ali što ako ih je mnogo? Čime i kako se oduprijeti fašistima? Slamao se u mislima.

Nejasnoća situacije i njihov položaj nisu davali nade za bilo kakav optimizam. A svi su izgledi da je oko štale bilo prisutna desetina neprijateljskih vojnika. I po koracima, razgovorima, galami, moglo se zaključiti da je štala opkoljena. I da nešto zaista traže, možda ne traže baš njih, ali fašisti vrše akciju na »bandite« i švrljaju, pretražuju sve i svakoga i kao da u svakome čošku vide »ribele«, odmetnike i svoje neprijatelje u zemlji koja je strašna za njih, u kojoj nemaju i neće imati mira. U kojoj ginu i nestaju, u zemlji koja se ne da pokoriti.

I što sad da rade, pitaju se Dušan i Radovan. Ništa oni nemaju osim golih ruku i čvrste riješenosti da se ne predaju fašistima, pa makar koliko ih bilo. Malo su vjerovali u moć noći kao saveznika u ovom sosu u kojemu su se našli. Možda ih neće naći. Nepomični i šutke ležali su na daskama, ali krajnje napeti i posve budni, nemirni. Nisu progovarali. A onda je u jednom trenutku neko zalupao na vrata štale. Prvo lagano, a onda sve jače i jače. To su bili oni.

— Ulaze — šapne Radovan — ulaze u štalu.

— Da — prozbori Dušan sasvim tiho — Samo se ne mičimo, pravimo se kao da spavamo... Tako je za sad najbolje... Tijela su im drhtala u nekoj jarosti nadolazeće snage, ali i odlučnosti da se po svaku cijenu odupru neprijatelju. Tući će se pa makar i goloruki, cvako. Drugoga izbora sad nema. Ta ih je misao pritiskala.

A nepoznati su se oprezno pribijali kroz vrata štale osvjetljavajući je malom, ručnom lampom. U izduženom snopu svijetla, s vremena na vrijeme, ljeskalo se oružje. Oni su se oprezno pomjerali u unutrašnjost štale. U rukama su stiskali puške. Bila su dva vojnika. Zagledali su štalu i nešto tiho mrmljali. Ovce su se uplašeno stiskale, zureći tupo u te čudne ljude kao u neke spodobu u noći. Onda je jedan vojnik, neočekivano, okrenuo snop svijetla u daske. I prosiptao da je tu »netko«. Stao je zatim da vrškom bajonete ubada čebe. Dušan je tog trenutka osjetio bolan ubod u mišicu. Čutao je. Stiskao je zube. Riječ nije izustio. I Radovan je šutio. Trpio. A fašisti su tražili predaju. Imali su ih »nataknut« na cijevi svojih oružja. Ali umjesto predaje, u jednom neočekivanom trenutku za fašiste, Dušan je skočio s daske kao tigar iz tropske trske i golim rukama za vrat stisnuo vojnika, koji ga je »golicao« oštricom bajonete. Nastala je borba, krkljanac.

Vojniku je u tom neočekivanom nasrtaju ispala puška iz ruku i ručna lampica. Hrvanje za goli život. To je potrajalo nekoliko trenutaka. Ali onaj drugi iz ugla štale vidjevši da mu je drug nastradao priteče mu u pomoć, ali kad je nanišanio da opali, Dušan mu se svom snagom baci u stomak. Osjetio je samo topli mlaz iz mišice. Bio je ranjen. Fašisti su bili iznenađeni, pokolebani. Nisu tako nešto očekivali. I Radovan se hrabro hrvao. I on je bio ranjen.

Zbunjenost neprijatelja Dušan i Radovan znali su iskoristiti. I iskoristili su je vrlo vješto i hrabro. Kroz jedan uski prozorčić štale, Dušan je popevši se na jednu gredicu izletio napolje, u mrak. I pao na pločnik. Onda se otkotrljao i vješto izbjegao opkoljavanje koje su bili namjestili fašisti. Radovan, iako je uspio izbjeći opkoljavanje nije uspio zavarati trag. Teško ranjen pao je u ruke fašista.

A sutradan, Dušan je došao sam u svoju jedinicu među Orjence, hrabriji za jednu krv, jači za jednog izgubljeno druga.

Andrija DABOVIĆ